

**МУЛОҲИЗАҶО ОИД
БА ТАСҶЕҲИ ЧАНД БАЙТИ
МАТНИНОСИИ ОСОРИ
САЙИДО**

**РАЗМЫШЛЕНИЯ ОБ
КОРРЕКТИРОВКЕ НЕКОТОРЫХ
БЕЙТОВ САЙИДО НАСАФИ**

**SOME COMMENTS ON THE
CORRECTION OF SEVERAL
VERSES OF TEXTOLOGY OF
SAYIDO'S WORKS**

Саидов Саидумрон Ғаниҷонович, н.и.ф.,
доценти кафедраи адабиёти классикии
тоҷики МДТ “ДДХ ба номи акад.Б.Ғафуров
(Тоҷикистон, Хучанд)

Саидов Саидумрон Ғанидҷонович, к.ф.н.,
доцент кафедри тадҷикской классической
литературы ГОУ “ХГУ имени
акад.Б.Ғафурова” (Тадҷикистон, Худҷанд)

Saidov Saidumron Ganijonovich, candidate of
philological sciences, As.Prof. of the department
of Tajik classical literature of SEI “KhSU named
after acad.B. Ghafurov” (Tajikistan, Khujand),
E-mail: saidzoda1968@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: Сайидо, матн, тасҷеҳ, байт, девон, матниноси

Дар мақола сухан дар бораи тасҷеҳи чанд байти шоири садаи XVII Сайидои Насафӣ меравад. Қайд мешавад, ки омӯзиши қулли девонҳои то имрӯз интишоиришудаи Сайидои Насафӣ тақозо менамояд, ки нусхаи ҷадиди илмиву интиқодии қуллиёти шоир дар заминаи нусхаҳои қалами дастрас ва сарчашмаҳои мӯътамади илмиву адабӣ аз қабиле тазкираҳо, кутуби таърихӣ ва монанди инҳо таҳия гардад. Зеро нусхаҳои илмӣ-омавии осори Сайидо, ки имрӯз дастраси умум мебошанд аз тасҷифу нуқсон ҳолӣ нестанд. Собит мешавад, ки навтарин нусхаи девони Сайидо, ки панҷ сол қабл мунташир шудааст, ба тасҷеҳу танқеҳ ва муқоисаву муқобала бо мутуни нусхаҳои қаламӣ ё ба асл наздик нӣз дорад. Муаллиф чанд ғалату хатоҳои абёти Сайидо, ки дар нашри соли 2017-и девони ашъори шоир фароҳам омадаанд, ошкор сохта, онҳоро тасҷеҳ намуда, бар он таъкид менамояд, ки имрӯз замони чопи нусхаҳои илмӣ-интиқодии қуллиёти шоир, дар асоси дастовардҳои нави илми матниноси ва фановариҳои нав, фароҳам омадааст.

Ключевые слова: Сайидо, текст, коррективка, бейт, диван стихов, текстология

В статье говорится о коррективке некоторых стихов поэта XVII века Сайидо Насафи. Отмечается, что изучение всех изданных к настоящему времени диванов Сайидо Насафи требует нового научно-критического издания сборника поэта на основе имеющихся рукописей и надежных научных и литературных источников, таких как антологии, исторические книги и т.п. Это связано с тем, что научно-публичные издания произведений Сайидо, которые сегодня доступны для публики, не свободны от ошибок и дефектов. Доказано, что последний диван стихов Сайидо, изданный пять лет назад, нуждается в коррективке и критике, сопоставлении с текстом рукописных копий или источников, более близких к оригиналу. Автор выявил некоторые ошибки и недочёты в стихотворениях Сайидо, появившихся в изданиях 2017 года сборника поэзии поэта, исправил их и подчеркнул, что сегодня настало время публиковать научно-критические издания произведений поэта, основанные на новых достижениях текстологии и новой технологии.

Key words: Sayido, text, correction, bayt, Devan, textology

The article refers to the correction of some bayts of the poet of 17th century Sayido Nasafi. The study of all the divans of Sayido Nasafi, which has been published up to now, requires a new scientific and critical version of the poet's works on the basis of available manuscripts and reliable scientific and literary sources such as anthologies, historical books, etc. This is due to the fact that the scientific public editions of Sayido's works which are available to the public today are not free from errors and defects. It is proved that the last devan of Sayido's poems, published five years ago, needs to be corrected and criticized, compared with the text of handwritten copies or sources closer to the original. The author revealed some errors and shortcomings in Sayido's poems that appeared in the 2017 edition of the poet's collection of poetry. He corrected them and emphasized that today it is time to publish scientific-critical editions of the poet's works based on new achievements in textology and new technology.

Устод Садриддин Айнӣ дар тазкираи “Намунаи адабиёти тоҷик” бо зикри се мухаммас аз баёзи дастнавис ва ду ғазал аз “Радоиф-ул-ашъор” нуктаи муҳимро зикр мекунад, ки он ба масъалаи таъбу нашри осори Сайидо дар замони зиндагӣ ва баъди рӯзгори ӯ дар сарчашмаҳои

имливу адабӣ марбут мебошад: “Аз он ҷо, ки дар маҷмӯаҳое, ки то солҳои 1150 ҳичрӣ таълиф ёфтаанд, зикри ашъори Сайидо дида нашуда, ва ҳам дар тазкираҳое, ки дар овони давлати манғитияи Бухоро навишта шудааст, бо вучуди ашъораш бисёру машҳур будан номи Сайидо ёд карда нашудааст [2, с.113]. Дар мавриди зикри маъхазҳои қисми аввали тазкира, ба истиснои “Музакир-ул-асҳоб”, ки муттассифона дастраси устод қарор надошт номгӯи 21 адабиёт ба назар мерасад ва дар миёни онҳо тазкираҳои маъруфе чун “Тазкираи оташкада”-и Луфалибеки Озар, “Хизонаи омира”-и Ғуломалихон Озоди Балғиромӣ ва чандеи дигар мавҷуданд, ки аз Сайидову осори ӯ хомӯшӣ гузидаанд. Ҳамин ҳолатро дар мавриди фарҳангҳои тафсири низ метавон мушоҳида намуд. Зеро дар ағлаби фарҳангҳои тафсирии асрҳои XVIII-XIX намунаҳои осори адибони маъруфи ҳамзамони Сайидоро метавон фаровон мушоҳида намуд, вале аз ҷакидаҳои хомаи ин суҳанвари моваруннаҳрӣ дар онҳо дараке нест.

Воқеъан дар китобхонаҳои олам ҳам нусхаҳои қаламӣ ва чопии ин шоири шаҳри тоҷик ниҳоят кам ба назар мерасад. Чунончи Ҷобулқо Додалишоев дар сармақолаи китоби “Сайидои Насафӣ. Куллиёти осор” тахти унвони “Матни интиқодии осори Сайидои Насафӣ” менависад, ки “То соли 1940 дар тамоми китобхонаҳои Иттиҳоди шӯравӣ фақат шаш нусха девони ашъори Сайидо маълум буду халос” [3, с.12].

Воқеъан, китоби “Сайидои Насафӣ. Куллиёти осор” ягона нусхаи илмиву интиқодии осори суҳанвар аст, ки бо кӯшиши адабиётшинос Ҷобулқо Додалишоев таҳия шудааст. Дар ин нусха мусанниф он чи ки аз мероси адабии Сайидо дастрас мегардад дар заминаи муқоисаву муқобалаҳои илмиву интиқодӣ ҷой медиҳад. Аз ҷумла дар китоб ғазалиёт, қасоид, муҳаммасот, рубоӣёт, “Баҳорӣёт” ва “Шаҳрошӯб”-и шоир ҷой дода шудааст. Ба як маънӣ ин китоб як нусхаи матни комили интиқодии осори Сайидо дар замини муосир маҳсуб мешавад, ки аз ҳашт ҳазору чаҳор сад бисту ду байт иборат мебошад ва нусхаи дигаре бо фарогири ин миқдор абёти шоир мавҷуд нест. Мусаннифи китоб дар қатори масоили матншиносии осори Сайидо бо истинод ба маълумоти “Музакир-ул-асҳоб”-и Малехои Самарқандӣ [1, с.294] дар бораи мавҷуд будани якчанд суҳанвар бо таҳаллуси Сайид ва Сайидо маълумот медиҳад, ки он боиси маҳлутшавии осори онҳо гардидааст ва ба мероси адабии Сайидои Насафӣ ҳам таъсир намудааст. Вале мусанниф бинобар дар даст надоштани маълумоти дигар оид ба масъалаи мазкур аз як фикри муайян гуфта натавонистани худ дарак медиҳад. Сипас дар муқаддимаи мусаҳҳеҳ оид ба нусхаҳои мавриди истифодаи худ қарор дода маълумот медиҳад ва ба хулосае меояд, ки нусхаҳои мазкур қуллӣ осори шоирро фарогир нестанд. Аз миёни нусхаҳо Ҷобулқо Додалишоев ба нусхае тахти рақами 405- Куллиёти Сайидо арҷ мегузорад, ки он пештар аз вафоти суҳанвар китобат шудааст, аз лиҳози сӣҳатии матн беҳтар ва ба асл наздик ба назар мерасад. Ниҳоят, мусаннифи “Куллиёти осор” ба хулосае мерасад, ки то имрӯз нусхаи муқаммалӣ девони шоир ба даст наомадааст. Дар Тоҷикистон то имрӯз ашъори Сайидои Насафӣ ба ҷуз нусхаи илмиву интиқодии Ҷобулқо Додалишоев дар китобҳои “Мунтахабот” бо кӯшиши суҳаншиносон Абдулғанӣ Мирзоев [4], Ҷамшед Шанбезода [5], Гурез Сафаров [6] Алии Мухаммади Хуросонӣ [8] ҷоп шудааст. Агар нусхаҳои Абдулғанӣ Мирзоев ва Ҷамшед Шанбезода ҷанбаи интиқодӣ дошта бошанд, нусхаи Гурез Сафаров аз гулчини абёти шоир ва баъзе ғазалҳои шоир иборат аст, ки маҳсус барои хонандагони мактаб равона карда шудааст.

Китоби “Девон”-и Сайидои Насафӣ, ки бо муқаддима ва луғоту тавзеҳоти Алии Мухаммади Хуросонӣ дар доираи 50-ҷилдаи осори классикон ва муосирон аз силсилаи “Ахтарони адаб” нашр шуд, аз ҷопҳои ҷадиди ашъори шоир ба ҳисоб меравад ва як андоза нусхаи муқаммалтар дар миёни нусхаҳои илмӣ-оммавӣ маҳсуб мешавад. Девони мазкур мутобиқи маълумоти мусаннифи он дар заминаи китобҳои дар боло зикр ёфта тартиб дода шудааст. Ҳарчанд мусанниф тазаккур медиҳад, ки дар таҳияву тадвини он аз нусхаҳои хаттии дастраси дар Тоҷикистон буда, истифода кардааст, вале онҳо дар китоб мушаххас қайд нашудаанд. Муаллиф дар муқаддимаи китоб муҳтасар оид ба ҳаёт ва фаъолияти суҳанвар маълумот дода, замини зиндагии шоирро бо истинод аз сарчашмаҳои муҳталифи илмӣ тасвир мекунад. Муаллиф қайд мекунад, ки “беҳтарину бебаҳотарин ва боэътимодтарин маъхазе, ки моро бо Сайидои Насафӣ, шебу фарози зиндагӣ ва мероси адабии ӯ аз наздик шинос менамояд, эҷодиёти пурқиммати ӯст” [7, с.9]. Дар китоб 433 ғазал, достони тамсилии “Баҳорӣёт” ва 63 муҳаммас ҷой дода шудааст, ки барои дӯстдорони шеърӯ адаб армуғони шоистааст.

Боиси зикр аст, ки омӯзиши қуллӣ китобу девонҳои интишоршудаи Сайидои Насафӣ тақозо менамояд, ки нусхаи ҷадиди илмиву интиқодии қуллӣ шоир дар заминаи нусхаҳои қаламӣ дастрас ва сарчашмаҳои мӯътамади илмиву адабӣ аз қабилӣ тазкираҳо, кутуби таърихӣ ва

монанди инҳо таҳия гардад. Зеро аз замоне, ки нусхаи илмиву интиқодии суҳанвар бо эҳтимомӣ Чобулқо Додалишоев нашр шуд бештар аз 30 сол сипарӣ шуд, ки дар ин муддат дар баробари пайдо шудани тозагиҳои илмиву адабӣ дар сайидошиносӣ, меъёрҳои нав ва муносиботи ҷадид ба матн ва матншиносӣ рӯи қор омад. Ҳамчунин нусхаҳои илмӣ-омавии осори Сайидо, ки дастраси умум мебошад аз тасҳифу нуқсон ӯрӣ нест. Чунончи ҷадидтарин нусхаи девони Сайидо, ки дар боло зикраш рафт [7] ба тасҳеҳу танқеҳ ва муқоисаву муқобала бо мутуни нусхаҳои қаламӣ ё ба асл наздик ниёз дорад. Чунончи дар як ғазали шоир, ки бо матлаи

Омад хазону айшу тараб аз замона рафт,

Гул кӯч карду мурғи ҷаман з-ошён рафт

оғоз мешавад якҷанд байт ба тасҳеҳ ниёз дорад.

Аз ҷумла маъниву мазмуни байти зерин ба ҷои қалимаи “парвона” вожаи “вайрона”-ро тақозо дорад, ки дар яке аз нусхаҳои қаламии шоир, ки Чобулқо Додалишоев онро мавриди истифода қарор додааст ба назар мерасад:

Бурданд сӯйи бог зи парвона (?) ҷузғро,

Имрӯз имтиёз зи аҳли замона рафт [7, с. 117].

Ё:

Дасте, ки во кунад гираҳ аз дасти (?) кас қучост?

Нохун видоҳ карда, зи ангушти шона рафт [7, с. 117]

Ин ҷо ба ду далел ба ҷои “даст”-и дуввум вожаи “қор” мувофиқ аст:

1) Сайидо барин шоири тавоно ҳаргиз дар як байт қалимаро ба як маънӣ ду маротиба истифода намебарад. 2) аслан гиреҳ дар қор меафтад на бар даст ва ҷуноне ки шоир мегӯяд “даст он гиреҳро во мекунад”.

Дар байти зер бошад ба ҷои “танг то ба кай?” иборати “тангу торикӣ”- ба андешаи ин ҷониб мувофиқтар аст:

Ай мурғи рӯҳ дар қафаси танг то ба кай (?) ,

Парвоз карда бояд аз ин ошён рафт [7, с. 117]

яъне:

Ай мурғи рӯҳ дар қафаси тангу торикӣ,

Парвоз карда бояд аз ин ошён рафт.

Дар матлаи ғазали дигари Сайидо мехонем:

Аз рафиқи раҳнамо табъи гадо осудааст,

Бар қафи дасти қуҳансолон (?) асо осудааст [7, с. 115]

Зоҳиран мисраи дуввуми байт дорои маънӣ нест ва дар нусхаҳо ба ҷои вожаи “қуҳансолон” қалимаи “тамаъгинон” насб шудааст, ки он дар фарҳанго [8, с. 316] ба маънии тамаъқор, ҳарис, озманд, орзуманд омадааст. Шамсиддини Шоҳин низ ин қалимаро дар ашъораш ба қор бурдааст:

Қардӣ аз бӯса тамаъгинаму ранҷидӣ лек,

Оҳ аз ҳилаам аз хеш ҷудо афқандӣ [8, с. 316]

Воқеан дар сурати истифодати “тамаъгинон” мисраи сонӣ бо мисраи аввал иртиботи маънавий пайдо намуда, маънии комил ба даст меояд:

Аз рафиқи раҳнамо табъи гадо осудааст,

Бар қафи дасти тамаъгинон асо осудааст.

Силсилаи байтҳои зиёдеро метавон ин ҷо насб кард, ки шакли дурусти онҳо дар нусхаҳои қаламӣ маҳфуз аст ва ислоҳашон дар нашрҳои минбаъдаи девони Сайидо айна савоб хоҳад буд: Чунончи:

Метапад дар хун зи раиқи хомаи ман муддаӣ,

Ҳасм бисмилгаиштаи шамшери ҷӯбини (?) ман аст [7, с. 109]

Дурусташ:

Метапад дар хун зи раиқи хомаи ман муддаӣ,

Ҳасм бисмилгаиштаи шамшери хунини ман аст

Ё байти дигар:

Золимон аз бекаси вайронаамро сӯхтанд,

Мурғам (?), аз бехонумонӣ ошён нам отаи аст [7, с. 105]

Дурусташ:

Золимон аз бекаси вайронаамро сӯхтанд,

Ҷузғдам, аз бехонумонӣ ошён нам отаи аст [7, с. 105]

Байти дигар:

*Рӯзиям ҳар рӯз дашином аз даҳони танги туст,
Рӯзу шаб ҳамчун тарозу(?) чаими ман бар санги туст [7,с.103]*

Дурусташ:

*Рӯзиям ҳар рӯз дашином аз даҳони танги туст,
Рӯзу шаб ҳамчун суроҳӣ чаими ман бар санги туст*

Байт:

*Дидам туро ба ғайру гирифтӣ каноре(?)
Яъне ки рӯз сарв ба кунҷе нишастанист(?) [7,с.97]*

Дурусташ:

*Дидам туро ба ғайру гирифтӣ канорае
Яъне ки рӯзи сард ба кунҷе нишастанист*

Байти дигар:

*Нозу итоб чавҳари шамиери дилбар аст
Теге(?) ки тундхӯ набувад, теги оҳан аст [7,с.94]*

Дурусташ:

*Нозу итоб чавҳари шамиери дилбар аст
Шӯхе, ки тундхӯ набувад, теги оҳан аст.*

Мусаллам аст, ки нусхаҳои хаттии куллиёти Сайидо дар марказҳои илмии Тоҷикистон, Ўзбекистон ва Русия бисёр аст ва таҳияву чопи ҷадида осори шоир дар асоси муқоисаву муқобалаи илмии нусхаҳои хаттӣ айна матлаб хоҳад буд. Зеро куллиёти муқаммал ва ҳолӣ аз ҳалали шоир дар шинохти шахсият, рӯзгору осор ва хунари Сайидо арзиши баланди илмиро молик мебошад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Айнӣ, Садриддин Намунаи адабиёти тоҷик/С.Айнӣ. - Душанбе, 2010.- 419 с.
2. Малехо, Муҳаммадбадеъ ибни Муҳаммадшарифи Самарқандӣ. Музаққир-ул-асҳоб. Бо эҳтимоми Камолиддин Садриддинзода Айнӣ/М.М.С.Малехо.-Душанбе, Пайванд, 1385.-689 с.
3. Сайидои Насафӣ. Девон.Аз силсилаи “Ахтарони адаб”. Бо кӯшиши Алии Муҳаммади Хуросонӣ/Н.Сайидо.- Душанбе, Адиб, 2017.-480 с.
4. Сайидои, Насафӣ. Девони мунтахаб. Муаллифи сарсухан ва ба чоп тайёркунанда А. Мирзоев /Н.Сайидо.- Сталинобод, 1944.- 240 с.
5. Сайидои, Насафӣ. Куллиёти осор. Бо муқаддима ва тасхеҳи Ҷобулко Додалишоев /Н.Сайидо.- Душанбе,Дониш.1990.-512 с.
6. Сайидои, Насафӣ. Машъали нури тачалло.Мураттиб Гурез Сафаров/Н.Сайидо.- Душанбе, Маориф ва фарҳанг. 2009. -172с.
7. Сайидои, Насафӣ.Мунтахаби осор. Бо кӯшиши Ҷамшед Шанбезода/Н.Сайидо.- Душанбе,Ирфон,1977.-704 с.
8. Таджибоев, Ш.Г. Идеино-тематические и структурные особенности месневи Сайидо Насафи/Ш.Г.Таджибоев//Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Серия гуманитарно-общественных наук.–2019.–№ 3(60).–С.59-65.– EDN QDТDКТ.

REFERENCES:

1. Aini, Sadriddin. An example of Tajik literature/S. Ainy. - Dushanbe, 2010.- 419 p.
2. Maleho, Muhammadbade ibn Muhammadsharifi Samarkand. Muzakkir-ul-Ashab. With an endeavor of Kamoliddin Sadriddinzoda Aini/M.M.S. Maleho.-Dushanbe, Paivand, 1385.-689 p.
3. Sayidoi Nasafi. Devon. From the series "Akhtaroni Adab". With the efforts of Ali Mohammad Khurasani/N.Sayido.- Dushanbe, Adib, 2017.-480 p.
4. Sayidoi, Nasafi. A collection of selected poems. The author of the foreword and publisher A. Mirzoev / N. Sayido. - Stalinabad, 1944. - 240 p.
- 5.Sayidoi, Nasafi. Collection of works. With an introduction and correction by Jobulko Dodalishoev / N. Sayido. - Dushanbe, Donish. 1990.-512 p.
- 6.Sayidoi, Nasafi. The torch of light. Compiled by Gurez Safarov/N. Sayido. - Dushanbe, Education and culture. 2009. -172 p.
- 7.Sayidoi, Nasafi. Selected works. With the efforts of Jamshed Shanbezoda/N.Sayido.- Dushanbe, Irfan, 1977.-704 p.
- 8.Tajiboev, Sh.G. Ideological-thematic and structural features of the Mesnevi Sayido Nasafi / Sh.G. Tajiboev // Scientific notes of the Khujand State University named after academician B. Gafurov. Series of Humanities and Social Sciences.–2019.–No. 3(60).–P.59-65.